

Nahalka István:

Hozzászólás helyett

Nyilván sokféleképpen leírható, mi történt április 17-én az Oktatás és gyermekesély Kerekasztal ülésén. Az egyik ilyen lehetséges leírás, hogy a pedagógiai szakma jelenlévő, és láthatóan egységfrontot alkotó képviselői, más szakmák képviselőinek támogatásával jelentős támadást intéztek a pedagógiai szakma jelen nem lévő képviselői ellen. Totális, gondolatiságában rendkívül alapos és szellemes támadás volt ez, a hozzászólók magas szellemi színvonalát hűen tükröző hozzászólásokkal. Valami kiszakadt a szakma ott ülő képviselőiből és a velük egy platformot alkotó oktatáspolitikusokból, pszichológusokból, közgazdászokból. Valami, ami eddig nem nagyon kapott fórumot, ami egy szakma – a pedagógiai kutatás – mélységes mélységekben lévő színvonaláról szólt.

Aki megfigyelőként, és a belső történéseket nem ismerve figyelte volna az ülésen történeteket, azt mondhatta volna a végén, hogy kérem szépen, jól láthatóan van két tábor, az egyik itt volt az ülésen, a másik nem. Az egyik, a jelen nem lévő tábor tagjai nagy többségükben még a rendszerváltás előtt szocializálódtak, tapasztalataikat egy olyan világban szerezték, amelyben a pedagógia nem lehetett önálló, a saját logikája szerint működő tudomány, és nem tagozódott be a nemzetközi tudományosságba. Ez a régen szocializálódott tábor a pedagógiai kutatásoknak egy hagyományosabb tematikáját képviseli, sokkal nagyobb arányban fordulnak elő kutatómunkájukban filozófiai, történeti témák, szemben a másik csoporttal, és szemben a nemzetközi pedagógiai tudományossággal, hiszen ott az oktatáskutatás dominál, vagyis a konkrét tanítási gyakorlathoz szorosan kötődő tudományos munka. Kutatásaik – ha vannak egyáltalán – jobbra nem empirikus természetűek, közülük sokan nem is lennének képesek az empirikus vizsgálódások standardnak tartott módszerei szerint ügyködni, ahogy elhangzott illusztráló példaként: képtelenek egy szórásелеmzést elvégezni. Nincsenek neves nemzetközi, referált folyóiratokban megjelent publikációik, nem tartanak előadásokat nemzetközi konferenciákon, vagyis egész szakmai tevékenységük nincs kitéve a megméretésnek. Olyanok tanítják a leendő pedagógusjelölteket – hiszen elsősorban az egyetemeken, főiskolákon találhatjuk meg ezeket az embereket –, akik nem tudnak angolul, nem követik a szakma mára egységesült folyamatait, hiszen képtelenek elolvasni a nemzetközi folyóiratok közleményeit. Megjelenő publikációik nem állják ki a tudományosság próbáit, nem alapulnak konkrét empirikus vizsgálatokon, szerzőik vajákosok, béljósok, sarlatánok.

Ugyanakkor – a megfigyelő ezzel kapcsolatban is számos információhoz juthatott volna az ülésen – ez a régi, még egy ideológiavezérelt pedagógián felnőtt társaság birtokolja ma jórészt a szakma olyan pozícióit, amelyeken döntések születnek. Döntenek képzési programok sorsáról akkreditációs folyamatokban, döntenek – valószínűleg, hiszen erről már kevesebbet szólt az ülésen a másik tábor – tudományos, kutatási pályázatokat, kinevezéseket érintő kérdésekben. Átmentették a hatalmukat, s élnek vele, elsősorban azért, hogy biztosítsák saját helyüket. A kontraszelekció ma is tart, vagyis – ezt már én fordítom, az ülésen explicit módon nem szerepelt – az általuk felnevelt, doktori vizsgát tevő fiatalok is ezt a minőséget képviselik.

Jómagam az ülésen nem szóltam hozzá. Jól tettem, ha megszólalok, szövegem csak elhamarkodott lehetett volna, nem vagyok jó debattőr. És az is jó, hogy ezt az írást sem azonnal az ülés után készítettem el, hanem aludtam rá egyet. Sokszorosan átgondolva a

helyzetet, úgy látom, hogy az ülésen egy szakma szükségszerű átalakulása egyik részfolyamatának lehettünk a tanúi, olyan folyamat egy mozzanatának, amely más tudományos területeken már korábban végbement. Egy olyan történés játszódt le előttünk, ami szolgálja ezt az átalakulást, azonban – és még az is lehet, hogy ez is megkerülhetetlen – sokakkal szemben mélységesen igazságtalan módon.

Saját véleményem az ügyben egyszerűen összefoglalható. A látlelet jó, a támadás nemtelen. Ellentmondás? Szerintem nem az. Megmagyarázom.

A látlelet jó. Tényleg így van, vagy hogy ne legyek ennyire objektivista: szerintem is így van. Vagyis a hazai pedagógiai kutatások átlagos színvonala alacsony, a magyar pedagógiai szakma egy igen nagy része még nem tagozódott be a nemzetközi tudományosságba, s valószínűleg nem is fog, az eredmények jó része nem méretik meg nemzetközileg, az egységesült pedagógiai tudományban meglévő standard módszerekkel. Szerintem is igaz, hogy a hazai folyóiratokban megjelenő, és a könyv alakban publikált írások egy jó része szinte használhatatlan, vélekedéseket, tudományosan nem alátámasztott megállapításokat tartalmaz. Egy statisztikai kigyűjtés könnyen igazolhatná az állítást, hogy a szóban lévő kör tagjainak egy egyáltalán nem elhanyagolható hányada nem rendelkezik angol nyelvvizsgával (egy ennél is nagyobb kör nem tud angolul).

Tegyük fel a kérdést: hogy alakult ki ez a helyzet. Nem kialakult, ilyen volt, lényegesen nem változott meg. Magán az ülésen többen megfogalmazták, hogy itt egy örökségről van szó, arról, hogy a pedagógiai szakmában nem mentek végbe bizonyos átalakulási folyamatok. Egyetértek. A pedagógiai kutatást Magyarországon évtizedeken keresztül jellemezte két fontos sajátosság, amelyek még egymással is összekapcsolódtak: (1) a világ tudományosságától lényegében elzártan működött, (2) a politika szolgálólánya volt. A társadalmi, politikai folyamatok determináló hatásai megformálták azt a szakember gárdát, amely így elsősorban bizonyos politikai, ideológiai célok mentén szerveződött.

Az első – a helyzetleírást árnyalni kívánó – megjegyzésem ide kapcsolódik. Mint oly sok más területen, a pedagógiában is igaz volt, hogy egyesek az itt sematikus jellemzett viszonyrendszer körülményei között is megtalálták a kibontakozás lehetőségét, ha nagy befektetések árán is, de valamilyen kapcsolatot tudtak kialakítani a nemzetközi tudományossággal, és le is tettek az asztalra bizonyos eredményeket. Erre példa az is, hogy a ma magukat a másik csoporthoz tartozónak tartók egy része is már ebben az időszakban szocializálódott, s ért el a megnyomorító körülményekkel dacolva is bizonyos eredményeket. Ettől még nem változott meg a szakma egésze, csak arra utalok, hogy az ideológiai direktívákat követőként elképzelt massa is egy rendkívül összetett társadalmi csoport volt. Azok közt is, akiket a Kerekasztal ülése pellengérré állított, vannak olyanok, akik ha nem is minden esetben az elvárható legmagasabb szakmai színvonalon, de mégiscsak a korabeli nemzetközi tudományosság standardjait figyelve, azoknak megfelelni próbálva igyekeztek tudományos kutatásokat végezni.

A beszorítottságnak volt egy fontos következménye, a pedagógiával foglalkozók szakmai szocializációja nem lehetett a kor színvonalának megfelelő. És ne felejtjük el, a rendszerváltást követően a kutatástámogatás továbbra sem tudta létrehozni azt a helyzetet, hogy az egész szakma egy jóval magasabb, nemzetközi összehasonlításokban már akceptálható szintre fejlődjék. Ha van valamiben egyetértés a szakmán belül, akkor az az, hogy a pedagógiai kutatások forrásai ma rendkívül szűkek, és szűkek voltak a közelmúltban is Magyarországon. Lehet erre azt mondani, hogy itt nem az anyagi kérdések a fontosak, a

közgazdászok kimondhatják, hogy egyébként is, a szakmára az ország nem csak azt a bizonyos alig több mint két milliárd Ft-ot költi, hanem sokkal többet, elég, ha csak az egyetemi-, főiskolai oktatók bérére gondolunk. Lehet ezt mondani, csakhogy a nemzetközi standardoknak megfelelő, jobbára empirikus kutatások költségesek (ezt sem csak én mondom, hanem az ülésen hozzászólók majd' mindegyike), ha nem biztosítunk anyagi háttérrel, akkor persze, hogy előtérbe kerülnek a történeti és a filozófiai kutatások. Elismerem, hogy a kutatók felkészültsége, irányultsága is ebbe az irányba hat, csak a képet szeretném árnyalni.

És milyen jogon vesszük számításba az oktatók bérét, mint a kutatások költségét? A felsőoktatási intézményekben pedagógiát oktatók ma munkaidejüknek 65-70 %-át (sokan még ennél is nagyobb arányban) oktatási feladatok végzésével töltik. Tetszenek emlékezni, milyen alacsony szinten volt (sokak szerint úgy is maradt) a felsőoktatásban dolgozók bére? Mi volt ennek az eredménye? Természetesen az, hogy mindenki aki tehetett, egyéb pénzes elfoglaltságok után nézett, előadásokat vállalt, másik felsőoktatási intézményben is tanított, fejlesztési folyamatokban vállalt szerepet.

Szerecsenmosdatás? Többször leírtam már, csak árnyalni szeretném a képet. Dehogyan akarom magunkat felmenteni! Nem küzdöttünk eléggé. Nem használtunk ki kínálkozó lehetőségeket. Sokszor inkább a könnyebb ellenállás irányába mentünk, például pénzkereseti lehetőségekben fejtettük ki a tevékenységünket, és nem tanultunk, nem olvastunk. Igen, így volt. Változás kell? Változás kell. De biztos, hogy egyedüli, egyértelmű bűnbaknak kell kikiáltani mindenkit egységesen abból a bizonyos másik táborból?

Ettől persze a tények még tények maradnak. És ebből le kell vonni a konzekvenciákat. Ha valaki azt mondja, hogy a felsőoktatási törvény ezen és ezen pontjait meg kell változtatni, mert a hazai joganyagba be kell építeni azokat az elvárásokat, amelyek a tudományos kutatás nemzetközi standardjai alapján levezethetők, akkor azt mondom, tegyék meg. Ha meg kell változtatni a felsőoktatási intézmények, a programok akkreditációjának szabályait, azokat szigorítani kell, akkor azt mondom, tegyék meg. Ha a mainál tisztább, világosabb, egyértelmű és kodifikált szabályokat kell alkotni azzal kapcsolatban, hogy kik taníthatnak pedagógusjelölteket, és ebben igen szigorúnak kell lenni, akkor azt mondom, alkossuk meg ezeket a szabályokat.

Azt nem tudom elfogadni, hogy egyértelműen és csakis azokat tegyék felelőssé a helyzet kialakulásáért, akik célpontjaivá váltak az ülésen elhangzott hozzászólásoknak. Tehát nem tudom elfogadni a viszonyokat kritika alá nem vevő, differenciálatlan megközelítést.

Azt nem tudom elfogadni, hogy név nélkül, csak a pozíció kissé homályos körülírásával lehet utalni valakire, aki neveléstörténészként irányít akkreditációs testületet, s nem hangzik el konkrét, a személy kvalitásaihoz kötődő érvelés azzal kapcsolatban, hogy ez miért rossz helyzet.

Azt nem tudom elfogadni, hogy valaki egy ilyen ülésen – ha csak példálózva is – pellengérré állítson egy egyetemi pedagógiát oktató szakmai kört, az új, mester szintű tanárképzési programot készítőket amiatt, mert nem érvényesítették a tantervben a tanárjelöltek IKT kompetenciáinak fejlesztését. Nem tudom elfogadni, mert egész egyszerűen nem igaz, ezt számos dokumentummal lehet alátámasztani.

Azt nem tudom elfogadni, hogy az oktatási kormányzat érvelése szerint az oktatással kapcsolatos kutatások nem megfelelő módon szolgálták az oktatáspolitikai döntések

előkészítését, miközben az oktatáspolitikai kormányzat az, amely nem biztosít kereteket az ilyen kutatásokra. Halljuk, hogy a felsőoktatási intézmények kutatási projektjeiben nem kapnak kellő súlyt az oktatáspolitikai döntések szempontjából fontos kérdések, miközben mindenki tudja, hogy a felsőoktatási intézményeknek nincsenek már régóta önálló, költségvetési pénzeiből, vagy saját bevételeiből finanszírozott pedagógiai kutatási projektjeik, és kutatástámogatásra csakis – többek közt az oktatási kormányzat által kialakított – pályázatok keretében lehet szert tenni. És az már csak hab a tortán, hogy annak az a minisztérium állítja, hogy az egyetemek kutatási programjai távol vannak az oktatáspolitikai döntésektől, amely minisztérium nem is olyan régen állított le egy már meghirdetett, folyamatában már az előpályázatok értékeléséig is eljutott, az oktatáspolitikai döntések megalapozását szolgáló pályázatot (NKFP, 2004).

Azt nem tudom elfogadni, hogy az oktatási tárcának egy szava sincs arról, hogy az NFT I. magyar viszonyok közt óriásinak mondható fejlesztési összegeivel finanszírozott tevékenységek közt egyáltalán nem kapott szerepet pedagógiai tudományos kutatás, és csak becsempészni lehetett a pedagógusképzés néhány feladatát.

És ha már az NFT I-ről van szó, zárójelben azt is érdemes megjegyezni, hogy az április 17-i ülésünkön az egész fejlesztési folyamattal, a Sulinova Kht. tevékenységével összefüggésben olyan hangulatot sikerült kelteniük a hozzászólóknak, ami senkinek nem tesz jót, különösen nem a közoktatás fejlesztésének. A kialakult látszat az lett (még akkor is, ha explicit módon senki nem fogalmazta meg), hogy a Sulinova Kht. elköltött hatalmas összegeket – többször is elhangzott: 27 milliárd Ft-ot – gyakorlatilag semmire, vagy kétes értékű fejlesztésekre. Az információt a tisztelt grémiummal megosztók elfelejtették azt is közölni, hogy magára a kompetencialapú fejlesztésre valójában ennek az összegnek a kilenced része, kb. 3 milliárd Ft jutott. Ha a nagy vehemenciával kért vizsgálatot bárki egyszer majd elvégzi, bizony be kell majd számolni arról, hogy a maradék 24 milliárd vajon mire fordítódott. És akkor majd egyszer azt is el kell mondania valakinek, hogyan sikerült már eddig is, és hogyan sikerül folyamatosan egy másik Kht. munkájának eredményeként elavult tankönyveket digitalizálni, tankönyvek nemzedékein keresztül magunkkal hordott súlyos szakmai és pedagógiai hibákat most IKT kompetenciafejlesztés címén eladni. Mert hogy a 27 milliárd egy része olyan IKT kompetenciafejlesztésre ment, aminek valóban megkérdőjelezhetők a szakmai értékei, olyan fejlesztésekre, amelyeket – szemben a Sulinova által fejlesztett oktatási programcsomagokkal – a kipróbáló iskolák egész egyszerűen gyatrának tartanak. A 24 milliárd többi részének sorsáról pedig a pesti szakmai folklór szól, le sem merem írni.

Eközben az viszont igaz – de ez nem hangzott el az ülésen – hogy az egész „sulinovás fejlesztés” elindításakor még kutatásokra, a fejlesztő teamek tanulási folyamataira szánt költségvetési tételek valahogy kikerültek a tervekől. Ez lenne az igazán érdekes, elemzésre méltó kérdés az ülésünk témája, vagyis a pedagógiai tudástermelés szempontjából. Meg az, hogy vajon miképpen lett az NFT-I keretei közt végzett fejlesztésből „monokultúras tevékenység”, vagyis miért nem érvényesülhetett a sok milliárd Ft-os fejlesztési pénz elköltésében a verseny, miközben a folyamat legeslegelején született ábrándos, naiv, idealista szakértői javaslatban még bizony az szerepelt.

Még egyszer szeretném nagyon világosan leszögezni: egyáltalán nem akarom azt mondani, hogy a pedagógiai kutatások színvonala ma megfelelő Magyarországon, és egyáltalán nem akarom felmenteni sem magamat, sem mindazokat, akikre az ülésen elhangzott kritikák érvényesek. Leírtam, hogy az ülésen érvényesült stílust miért tartom arcpirítónak. De ezért nem ültem, volna a gépem elé. A stílus az stílus, mindenki olyat alakít ki magának, amilyet

tud. Sokkal, de sokkal fontosabb azonban, hogy miközben kollégáink kritikai energiájuk nagy részét a pedagógiai szakmában az elmúlt évtizedekben tevékenykedő, és önmagukat Münchhausen báróként a mocsárból kiemelni valóban nem tudó szakemberekre zúdították, eközben nem sikerült feltárnunk és kritika alá vennünk azokat a viszonyokat, amelyek ezt a helyzetet kialakították és még ma is formálják. Vagyis azt mondom, hogy a bűnbakkeresés nem a bűnbaknak kikiáltottak megsértése miatt problematikus – bár a gyomrom eléggé kavarog a meghamisított tényekkel, inszINUÁCIÓVAL, a megtámadott védekezési lehetőségének szinte teljes kizárásával működő „kritikától” – hanem azért, mert eltévesztjük a célpontot. Számunkra azok a folyamatok kellene, hogy a fontosak legyenek, amelyek az ilyen helyzet kialakulásához vezetnek, amely folyamatok közben az egyének jobbára kiszolgáltatott helyzetben vannak, még ha nem is menthetők fel teljes mértékben. Ha a magyar tudományos közéletben hatalmat lehet gyakorolni úgy, hogy valaki jófajta összeköttetésekkel, sundámbundám módszerekkel jut a hatalomhoz, és nem valódi tudományos teljesítményt produkálva, akkor ugyan lehet az illetőt kritizálni, és az erkölcsi ítélet ki is jár neki, de az igazán fontos kérdés, hogy milyenek azok a viszonyok, amelyek ezt lehetővé teszik, és hogyan lehet azokat megváltoztatni. De erről szinte egyáltalán nem volt szó.

És arról sem volt szó, hogy a szakmának van igénye a helyzetével való szembenézésre. Úgy tudom, az MTA Pedagógiai Bizottsága kezdeményezte egy olyan kutatás elvégzését, amelyben éppen a tudományos produktumok kerültek volna górcső alá. Terv született a folyóiratok, a publikációk alapos elemzésére (a tudományos érték, az igazoltság kritériumainak való megfelelés szempontjaiból), a doktori dolgozatok vizsgálatára. Pénz nem volt rá. Ma sincs. Hányszor lehetett volna a kompetenciafejlesztés ürügyén elköltött 27-3 = 24 milliárd Ft-ból kivitelezni ezt a kutatást? (Makacsul hiszek benne, hogy a 27 milliárdnak feltételezett, azonban valójában csak 3 milliárd Ft az oktatási programcsomagok fejlesztésére – az IKT fejlesztést kivéve – nem fölöslegesen lett elkölve. Még akkor sem, ha vannak is benne silány termékek.) Ha a Kerekasztal megfontoltan akarna véleményt formálni, akkor éppen olyan kutatási adatokra lenne szüksége, amelyeket a Pedagógiai Bizottság által tervezett vizsgálódás eredményeként kaphatnánk meg. Addig vélekedésekről van szó, és valószínűleg indokolatlan általánosításokról.

Álljon itt még egy a hazai és a nemzetközi tudományosság állapotával kapcsolatos megjegyzés. Az ülésünkön mennybe ment az iskolai gyakorlathoz közvetlenül kapcsolódó, alapvetően empirikus, a kvantitatív kutatási metodológia minden fegyverét használó tudományos kutatómunka. Valaki még mondta is, hogy a társadalomtudományok egy jó részében egyre nagyobb szerepet kap, illetve ma már lényegében uralkodik a természettudományos-, vagy ahhoz legalábbis a leglényegesebb pontokon hasonló kutatási paradigma. Magam egyáltalán nem vagyok ellene ennek a folyamatnak, és még azt is elmondhatom magamról, hogy el tudok végezni egy szórásanalízist, sőt, én még értem is, hogy miért úgy kell azt elvégezni. De kiráz a hideg, amikor olyan publikációval találkozom, amely csak vörös farokként lobogtatja meg az elméleti háttérrel, olyan publikációval, amelyből a konceptuális elemzés hiányzik, vagy alapvetően megkérdőjelezhető, amelyben a számítógéppel ma már néhány gombnyomásra produkálható, rendkívül magas szintű statisztikai vizsgálati módszerek igencsak satnya tudományos eredmények satnyaságának elleplezésére szolgálnak. Tudom, hogy természetesen ez a színvonalas kutatók számára is probléma, és a nemzetközi tudományos megmérések során működnek az ilyen tevékenységeket kiszűrő mechanizmusok. Azt akarom pusztán jelezni, hogy színvonaltalanság (sarlatánság? béljósítás? vajákosság?) az itt piedesztálra állított kutatási tevékenységek esetén is létezik. A pedagógia abban az értelemben mindenképpen fiatal tudomány, hogy paradigmái, nagy hatékonyságú elméletei a legtöbb területen még csak nem

is léteznek, vagy ha vannak is ilyenek, azokkal még sok probléma van a legtöbb esetben. Ez a tudomány – sokszor leírtam már – paradigma előtti állapotban van, ha hiszünk abban, hogy a kuhni tudományelméletnek ez egy releváns fogalma. Ilyen helyzetben a tudomány alapparadigmáinak, nagy hatékonyságú elméleteinek a keresése alapvető követelmény. Amint az természetesen az ismét kuhni rejtvényfejtés, a konkrét hipotézisek empirikus kutatásokban való megerősítése vagy megcáfolása is. Az empirikus tudományos vizsgálatok azonban vakok, ha nem átfogó, széles szakmai körben legitimálódott elméletek keretei közt jelennek meg. Ismerjük a szélsőséges, de nem minden bölcsességet nélkülöző mondást, hogy bármilyen elmélethez lehet találni azt alátámasztó és azt cáfoló empirikus eredményt. Az empiria fontos része a tudománynak, de aki azt hiszi, hogy mindent meghatározó, kizárólagos eleme, és így az empirikus kutatás az egyetlen értelmes tudományos munka, az természetesen nagyon téved.

*

Mielőtt bárki megvádol, hogy csak rotyogok itt magamban, és semmit nem mondok, ami előre vinne, nem teszek javaslatokat, megfogalmazom konkrétan is, én miben látom a helyzetből való kilábalás néhány lehetőségét. Először is, egyetértek azokkal a javaslatokkal, amelyeket Csapó Benő elmondott az ülésen, s amelyeket aztán írásban is megkaptunk. E javaslatok döntően a kutatással foglalkoznak, és kisebb súlyt kap bennük a kutatáshoz szorosan kötődő (bár azzal természetesen nem összevonható) fejlesztés. Én ezzel kapcsolatban szeretnék néhány feladatot megfogalmazni, elsősorban az NFT 2-vel (az Új Magyarország Fejlesztési Tervvel – ÚMFT)) összefüggésben:

1. Az ÚMFT-ben kivitelezésre kerülő oktatásfejlesztési folyamatoknak, minden részfeladatnak szerves része legyen a kutatás, a fejlesztés kivitelezéséhez szükséges tudás akkumulációja, a fejlesztő teamek tanulási folyamata, és a fejlesztéshez szükséges konkrét kutatások kivitelezése.
2. Az oktatásfejlesztési folyamatokban minden részfeladat tekintetében biztosítani kell a verseny lehetőségét, vagyis egymással versengő alternatívák fejlesztése történjen meg, ne fordulhasson elő, hogy egyetlen, állam által irányított fejlesztő szervezet hozza létre az összes produktumot.
3. Az ÚMFT keretében csak olyan fejlesztési folyamat képzelhető el, amelyben érvényesülnek a pedagógiai kísérletekkel szemben támasztott legkorszerűbb, és nemzetközileg standarddá vált követelmények. A pályázatok ezeknek való megfelelését nemzetközi szakértőknek is véleményezniük kelljen, ezért oktatásfejlesztéssel kapcsolatos pályázatokat a magyarokon kívül angolul is el kelljen készíteni.
4. Akár az ÚMFT forrásaiból, akár másképpen megteremtve a hátteret, támogatni kell a MTA Pedagógiai Bizottság kutatását a hazai pedagógiai szakma tudományos színvonalának felmérésére.